TİRE'DE KINA ETRAFINDA OLUŞMUŞ İNANÇLARDA MİTOLOJİK İZLER

MYTHOLOGICAL TRACES IN THE BELIEFS AROUND HENNA IN TIRA

СЛЕДЫ МИФОЛОГИИ В ВЕРОВАНИЯХ, СВЯЗАННЫХ С ОБРЯДОМ ХНЫ В ТИРЭ

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Bu çalışma halk kültürünün üretilen etnografya, halk tababeti, halk oyunları, toplu merasimler, ninni, çocuk oyunları gibi geçiş dönemi uygulamaları, hıdrellez, nevruz, yağmur duası benzeri bereket merasimleri gibi çeşitli alanlarında üretilen ürünlerde mitolojik izler arama çalışmalarının bir bölümüdür. Yapılan çalışmalarda edebiyat taramaları alan çalışmaları ile tamamlanmaktadır. Bu defa konu olarak geçiş döneminin doğum, sünnet, askerlik, evlilik ve ölüm esnası uygulamalarından kına tema olarak ve Tire'de alan olarak seçilmiştir.

Bu yöntemle; birlikte yaşayan halkların kültürel akrabalıklarında ortak kültür kodlarının belirlenmeleri, bölgesel kültürel değerlerinin sınırlarının belirlenebilmesi, geliş ve oluşum yolları ve şekillerinin tespiti, oluşturdukları kültürel sentezler takip edilebilecektir.

Çalışmada ulaşılabilen nispette Anadolu'nun yanı sıra Ortadoğu, Kafkasya, Türkistan, Altaylar ve Balkanlardan da örneklemeler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir-Tire, mitolojik izler, kına, halk inançları.

ABSTRACT

This study is a part of a research of mythological traces in products of various fields of folk culture such as ethnography, folklore, folk dances, collective ceremonies, lullabies, children's games, and fertility ceremonies such as hydrellez, nawruz, rain prayer. Literature reviews are completed with field studies. This time, henna was chosen as the theme among the practices of the transition period during birth, circumcision, military service, marriage and death in Tire.

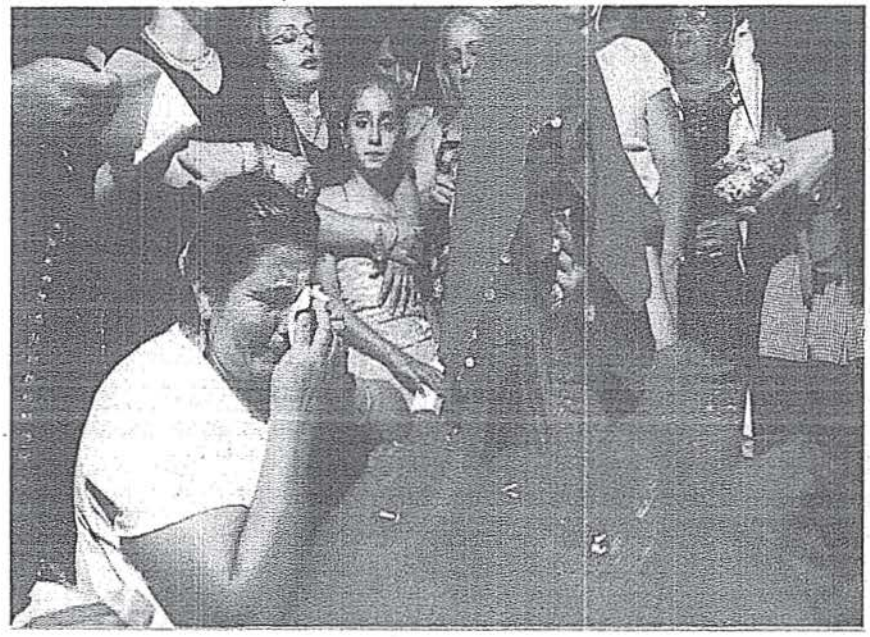
With this method; the determination of the common cultural codes in the cultural kinship of the peoples living together, the determination of the boundaries of the regional cultural values, the determination of the ways and forms of their

* Türk Halkbilimi Kültür ve Stratejik Araştırma Merkezi Başkanı. Ankara/TÜRKİYE (yasarkalafat@gmail.com)

arrival and formation, and the cultural synthesis they have created may be followed.

In the study, samplings were tried to be made from the Middle East, Caucasus, Turkistan, Altai and the Balkans as well as Anatolia to the extent that could be reached.

Key Words: İzmir-Tira, mythological traces, henna, folk beliefs.

Resim 1

METİN

Kına hakkında kısa bir genel açıklamadan sonra kına-mitoloji bağlantınsa geçmek istiyoruz. Kına, ismi Arapça **hınna**dan Türkçeye girmiştir. Kınanın Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı **hına,** Başkurt Türkçesinde **kına buvayı,** kazak Türkçesinde **kına,** Kırgız Türkçesinde **Hına,** Özbek Türkçesine **hına**, Tatar Türkçesinde **Kına buyavı,** Türkmen Türkçesinde **Hina'**dır. Türk kültür tarihi itibariyle

kınayı Dede Korkut Destanları dönemine kadar götürebiliyoruz. O dönemden itibaren kına adanmışlığın simgesi olarak bilinir[1].

Kına, **Hınna Ağacı**'nın yapraklarının tozundan yapılır. Karamtırak, kırmızımtırak bir boyadır. Kına kimi zaman bir süs ve kimi zaman da bir ifade şekli olarak kullanılır. Kınanın eski Türk süslemelerinde de yer aldığı bilinmektedir. Ağaran kıllara karşı erkek sakal ve bıyıkları kına ile boyanmıştır[2]. Kars yöresinde bilhassa bıyığına kına yakanlar için **"kırkından sonra azdı"** denirdi. Ayrıca **kaya kınası** olarak bilinen, çok az üretilen ve piyasası olmayan kaya likeninin sulandırılarak ezilmesinden oluşan bir kına türü daha vardır.[3] Kız, gelin ve kadınların el ayak ve tırnaklarına kına sürmeleri **Kına yakmak** olarak bilinir. Kına yakmak için macun haline getirilmiş kına yakılacak yere akşamdan sonra sürülür ve sabahleyin yıkanır. Yakılmış kınanın bir ay kadar bir ömrü vardır[4].

Türk kültürlü halklarda düğünden gelen kız ve gelinlerin el ve ayaklarına muhakkak kına yakılır. Kınaların yakıldığı sazlı sözlü eğlencelere **Kına Gecesi** denir. Tespit edebildiğimiz kadarı ile Türk kültür coğrafyasında Lübnan Türklerinin düğünlerinde kına gecesi ve kına yakma uygulaması yoktur.[5]

Eski Mısır, eski Yunan ve orta doğuda kına süs ve ilaç olarak kullanılıyordu. Bu coğrafya Hindistan'ın Müslüman kesimine kadar uzanmaktadır. Kınanın koruyucu ve tedavi edici ilaç olarak kullanılması günümüz Türk kültür coğrafyası kırsal kesiminde görülebilmektedir[6]. Onun sağaltıcı ve koruyucu özelliği ona mistik ve mitolojik kimlik de kazandırmıştır.

Şamanın bilhassa özel durumlarda yüzünü bir takım boyalarla çeşitli şekillerde boyadığı bilinmektedir. Yakut Türklerinin günümüzdeki bazı mevsim törenlerinde yüzlerinin boyanabildiği görülmektedir. Bu uygulamalar konunun uzak geçmişi ile mistik zeminde buluşturulabilir mi? Geçmişe ait bazı maskelerdeki boyamalar ile hala devam eden köy seyirlik oyunlarındaki vücudun görünebilen açık yerlerinin bilhassa siyaha boyanması bu konuda bir ipucu olabilir mi? (Resim 4) Kızılderililerin savaş dönemlerinde boyanmaları her iki toplumda da dövmenin ve uzun saçın olması kına konusunda bir fikir verebilir mi?

---

[1] Ahmet Şenol, **Halk Kültürü ve Etnografya Terimleri Sözlüğü,** Ankara, 2013, s. 193–194

[2] A.g.e. a.g.y.

[3] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2009 Berikan, s. 306, 310, 405, 449

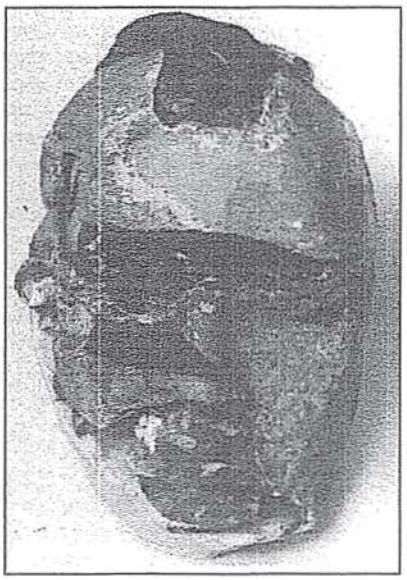
[4] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[5] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Orta Asya'dan Orta Doğu'ya İnanç Göçü,** Ankara, 2011 Berikan, s. 168

[6] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

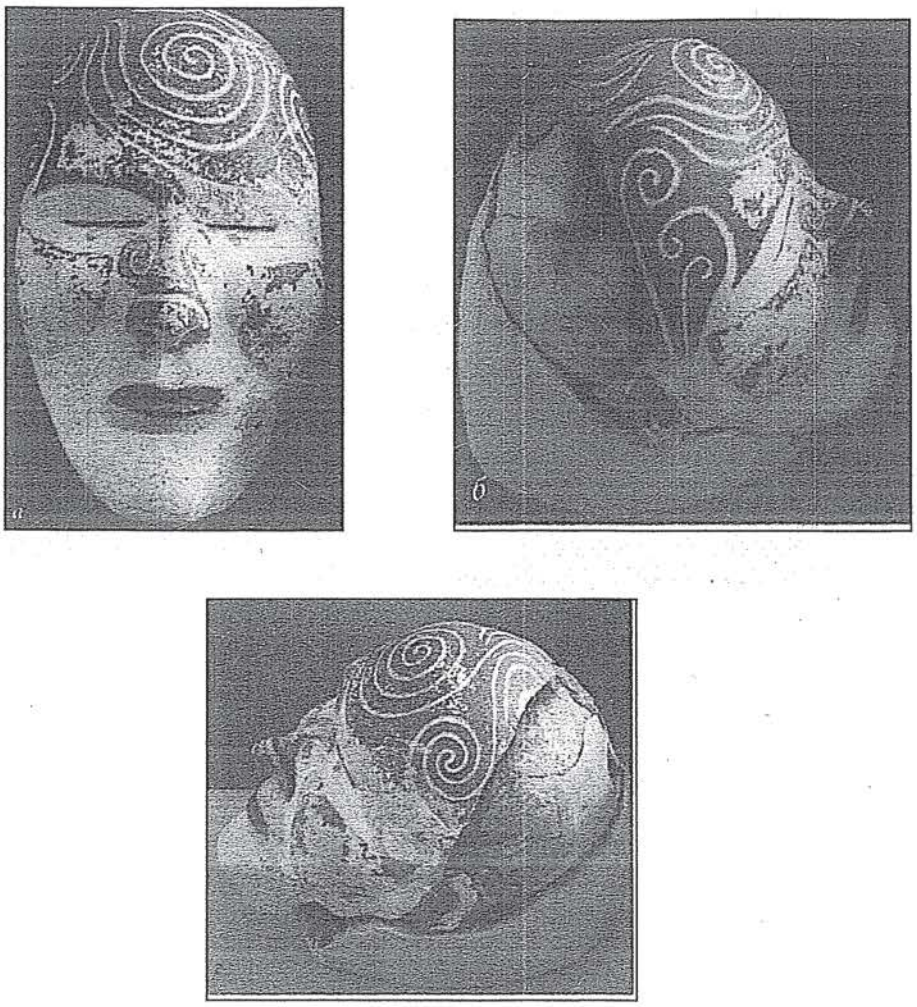
Resim 2-a.

Resim 2-b.

Yenisey kadim maskeleri konusunda bilgi verilirken, kaynakta, "Kadın mumya kalıntılarında maskeye kozmetik uygulamışlar: göz çizgilerini siyah renkle çizmişler, imitasyon kirpik yapmışlar, kırmızı boya ile de dudaklar, yanaklar, burun deliği ve kulakları boyamışlar. Daha sonra alnını, şakakları ve burnunu zincifre boyasıyla kazıyarak desen yaptıkları ayrı beyaz katmana kadar boyamışlar. İlk bakışta çizilmiş figürler anlaşılır şekildedir: alnın ortasında üç halkadan oluşan büyük spiral yer almakta, onun iki ucundaki spiraller daha kısadır ve farklı şekildedir (resim 3-a).

Ancak inceledikten sonra çok karışık bir kompozisyon olduğunu görmek mümkündür. Alındaki spiral yuvarlak ilave hatla çevrelenmekte, bir ucu buruna doğru inmekte, diğer ucu ise yarı oval olarak enseye uzanmaktadır (resim 3-c). Sağ şakakta uzun ayakları olan üç tane spiral (resim 3-b), sol şakakta sekiz (8) rakamı görünümünde büyük bir spiral bulunmaktadır. (resim 3-c).

Resim 3 a-c

Desenlerin bütün olarak kadim Çin kumaşlarında işlenmiş olan spiral ve yaprak kıvrımlarının uzun yaşamın sembolü olan desenlerle benzerliği vardır. Desenlerde, Doğu Türkistan'dan Lobnor Gölü bölgesindeki Çin garnizonunun III-IV. yüzyıla ait mezarlardan çıkan kumaşlardaki basma resimlerde benzerlik mevcuttur. Bu tesadüf değildir, zira Oglahtı Dağı'ndaki mezarlardan bu mezarda olan gibi 12 adet kumaş parçası kalıntısı toplanmıştır. O kumaşlarla akağaç kabuğu baş giysisi, ok kılıfı ve gömü kuklası kafası sarılmış, ayrıca saç belikleri için torba dikilmiştir. Anlaşılan henüz cesetle vedalaşma öncesinde en güzel ve pahalı kumaşla onun yüzünü örtmüşler. Ve o kumaş üzerine önceden ölünün yüzünü örtükleri örtünün desenlerini kopya etmişler, bunu ya ölüyü daha kolay tanımak ya da sadece güzel-

lik amacıyla yapmışlardır."[7] Şeklindeki açıklamalar yapılmış olması kına, kınanın fonksiyonu ve mistik geçmişi ile ilişkilendirilebilir mi?

Resim 4

Türk tıp tarihinde de kınanın önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Eski Türkler kınayı veba hastalığına karşı boya maddesi olarak kullanmıştır[8]. Bu tespit bize eski Türk inançlarındaki görünmeyen kem varlıklara karşı örtünerek korunmayı hatırlatıyor. Halk inanmalarında güzel çocuk veya gelin görünmeyenlerden korunmak için görünen yerleri isle karartılır veya yeni sağılmış süt nazardan korunmak için üzerine bir kömür parçası atılır[9]. Keza kına ateşli hastalıklarda ateş düşürücü olarak kullanılıyordu. Kına etrafında **"el kınası" "has kına" "gelini kınaya çekmek", kına düğünü", kına basma" "baş bağlama", "gelin okşama", kız başı", "kına toyu"** gibi tanımlar üretilmiştir[10]. Merzifon'da bütün kadınların kına gecesi Üçetek giyinmiş olmaları bu geceye **"Üçetek gecesi"** denilmesine sebep olmuş-

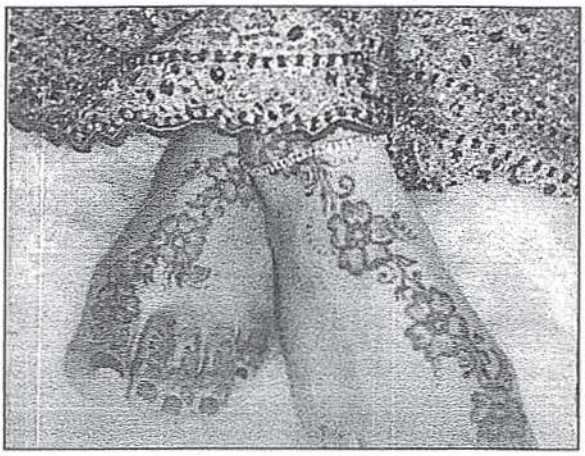
[7] ***Elga Borisovna Vadetskaya, Yenisey'in Kadim Maskeleri, Krasnoyarsk-St.Petersburg 2009. S. 116-117 (Bu açıklama Atilla Bağcı tarafından yukarıdaki eserin Türk tarih Kurumu için yapılan tercümesinden alınmıştır.***

[8] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[9] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2009 Berikan, s. 335

[10] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

tur[11]. Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında xına yoğurmak, xınanı demlemek gibi tanımlar da vardır[12].

Resim 5

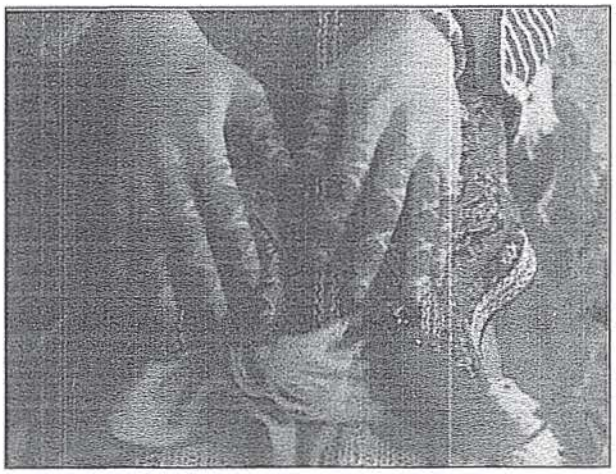
Kına etrafında üretilmiş başka tanımlar da vardır. **Kına ağıtı** bunlardan birisidir. Buna **Kız ağıtı, gelin ağıtı, ağıt havası, gelin ağlatma havası, gelin savusu, savu, sağnık, gelin türküsü, gelin kaydası, gelin yası** ve **okşama** gibi adlar da verilir. Kına türkü veya havaları bazı hallerde özel olarak yeniden de yakılırlar. Türkülerin de kınanın da yakılma fiili ile anlatılması düşündürücü olmalı. Ayrıca, **kına davarı, kına ekmeği, kına yemişi, kına ezilmiyor, kına parası, kına salâvatlama, kına gecesi** ve **kına tepsisi** gibi kına etrafında dönem ve uygulamayı anlatan tanımlar da oluşmuştur. Bunlar çok kere eş anlamlı ifadelerdir.[13] Ankara Akıncılar Ovası'nda kına tepsisinin kız ve oğlan evi arasında gidip gelmesine **Boğa getirme, Boğ getirme-Buğu getirme** gibi adlar konulmuştur[14].

[11] Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Folkloru I-II,** Sivas, 2006 s.44

[12] Mehseti İsmayil, "Azerbaycan Toylarında Xına Yaxma Merasimi ve Xına" mehsetiis-mail@yahoo.com

[13] Erman Artun, **Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Terimler Motifler Kavramlar,** Çukurova-Adana, 2014, Karahan, s. 300

[14] Burhanettin Baykurt, **Ankara Akıncı Ovası Tarihi ve Kültürü,** Ankara 2003, S. 190

Resim 6

Bunlardan kına salavatlamada oğlan evinde iki tepsi kına hazırlanır köyün gençleri halay çeke çeke bu hepsileri kız evine getirirler. Akşam olup komşular gelince tepsi ortaya alınıp geline kına yakılır ve kına özendikten sonra gelinin eline biraz konur, bu uygulama kına salâvatlaması olarak bilinir[15].

Nitekim **kına parası, kına ezilmiyor ödentisi, kına davarı, kına yemişi** ve benzerleri bir nevi saçıdırlar. Kına hakkı, süt hakkı, ana hakkı gibi hak bilinen hususlardandır[16].

Uygulamada ki salâvatlama, kınalama münasebeti ile şefaat dileme amaçlı olmalı. Salâvat, Hz. Muhammed'e saygı bildirmek için okunan duadır[17]. Yağlı güreşlerde cazgır, pehlivanlara salâvat getirme konusunda hatırlatma yaparken tehlikeye karşı uyarmış olur. Cenaze namazında da keza şefaat peygambere salâvat ile anılır. **Ekin salâvatlama**da da ilk tohum atılırken, harman savrulurken aynı amaç ve mahiyetle salâvatlama yapılır. Kına salâvatlama bize göre durum farklı değildir. Zira İç ve Doğu Anadolu'nun bazı kesimlerinde ve Türkmeneli'nde bu uygulama **Kına Duası** olarak geçer[18]. Ankara-Etimesgut'ta düğünlerde kına duası okunur Bu uygulama Sincan'da da vardır. Kazan'da geline kına çalınırken **Kına duası** okunur[19]. Ankara Akıncı Ovası'nda Düğün sahipleri evleri tek tek gezerek

---

[15] Erman Artun, **Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Terimler Motifler Kavramlar,** Çukurova-Adana, 2014, Karahan, s. 301

[16] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2009 Berikan, s. 334

[17] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük,** S. 1689

[18] Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu—Irak Halk İnançları Hattı,** Ankara, 2012, Berikan s.439

[19] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları-İslamiyet ve Türk Halk İnançları,** Genişletilmiş 2. Baskı, Berikan, Ankara, 2009, s. 48

"Darısı çocuklarınıza olsun bugün yük ve kına önüne yarın da hak önüne buyurun" der. **Yük** ile kastedilen gelinin çeyizidir[20].

Resim 7

Kütahya Altıntaş'taki **Söylemez Dede Tekkesi'**ne Gelin olacak kızlar dua için Kına gecesi gider oradaki türbeyi ziyaret eder ellerine yaktıkları kınanın kına bezlerini ertesi gün sandukanın üzerindeki **Geyik Boynuzu'**na bağlarlar[21]. Geyik, Türk mitolojisindeki yerinin yanı sıra halk sofizminde donuna en kolay girilen hayvan olarak bilinir.

Kına gecesi gerdek gecesinden evvelki gecedir. Kına adanmışlık simgesi oluşu inancından hareketle kına yakılan gelin yeni ocağına adanmış olur. Onun eşine adandığını anlatmak, anlamı daraltır. Zira birçok yerde damada da kına yakılır. Hatta bunların avuçlarına konulan para kısmet ile ilişkilendirilir ve **kısmet açma** amaçlı yapıldığına inanılır. Bu anlamda kına gecesine gelen genç kızlara da kına yakılır ki bu uygulama bunların gelecekteki ocaklarına adanmaya aday olduklarını göstermiş olmalı. Azerbaycan'da gelin kızın kınasından 7 subay/bekâr kız kına yakarak kısmetlerinin açılmasını dilerler[22].İslamiyet'le de bir şekilde bazı inanç kodlarının varlıklarını sürdürdükleri bilinirken kına adanılmışlık simgesi diğer adanılmış olanlar gibi manevi korunma altına alınmış olur. Adanılan nesne adanma amacının dışında kullanılmaz tasarruf edilmez. Adaklılar birbirleri ile manevi bir akitle bağlanmışlardır. Kefenlik için adanmış para ve kumaş başka maksat-

[20] Burhanettin Baykurt, **Ankara Akıncı Ovası Tarihi ve Kültürü,** Ankara 2003, S.

[21] Erdal Aday, "Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında oluşmuş İnanç ve Uygulamalar", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2013**

[22] Mehseti İsmayil, "Azerbaycan Toylarında Xına Yaxma Merasimi ve Xına" mehsetiismail@yahoo.com

la kullanılmaz. Tanrıya kurban edilmek üzere ayrılmış hayvan eski Türk inanç sisteminde ve İslamiyet'te başka bir maksat için kullanılmaz. Dağıtıp ikram edilmek üzere kesilen adak hayvandan adak sahibi yiyemez, aksi halde adak amacının dışında kullanılmış olunur. Adak sahibi adağından tatmak istiyor ise söz konusu etten ödeme yaparak satın almak durumundadır.

Eski Türk İnanç Sisteminde de kurban ve adak için seçilen hayvanlarlar adanmışlardı ve ıduk olarak bilinirlerdi. **Iduk** olarak seçilen hayvanın eti yenilmez, sütü sağılmaz, yünü kırkılmaz, onlar yüke koşulmazlar, tabiata adeta başıboş bırakılırlardı[23].

Kıbrıs'ta ölen Türk kadın ve erkeğin ayak parmaklarının arasına ve avuçlarının içi ile kulaklarının arkasına kına yakılır. Kıbrıs'tan yapılmış ölü-kına bağlantılı bir diğer tespite göre küçük yaştaki çocuğu ölen anneler her dinî bayramda avuçlarının içine madenî para büyüklüğünde bir kına yakarlar. Çocukları her bayram günü cennetten su almaya gelince anneleri eline kına yakmayan annelerin cennetteki çocuklarının su maşrapaları delik olur, **cennet suyu** parmaklarının arasından akar, onlar su içemeyince arkadaşları da onunla alay ederlermiş[24].

6 Ay Kınası Geleneği, Balkanlardan Batı Trakya' ya, Trakya' ya ve göçmenler ile birlikte daha çok Marmara'nın güney bölgesine yayılmış, son yıllarda Trakya ve Marmara Bölgesi'nden Tire'ye gelip yerleşmiş olan kişiler vesilesi ile Tire yöresinde de uygulanmaya başlamış ve sadece kız çocukları için yapılan bir gelenektir. Doğan bebek eğer kız ise, bebek 6. ayına girdiğinde ilk defa kına yakılır. Buna **6. Ay kınası** ya da **6 ay kınası** denir ve küçük bir kına yakma töreni ile gerçekleştirilir.

Bebeğin annesi kına yakılacak günü belirledikten sonra ailenin büyüklerini ve yakın çevresindeki dostlarını kına törenine davet eder. Kına töreni, bebek sıkılıp kına bezlerini çözmesin diye, genellikle gece, bebeğin uyku vaktine yakın yapılır. Törene anneanne, babaanne daha büyük anneanne ve babaanne varsa onar, teyzeler, halalar katılır. Düğün öncesi yapılan kına töreninde olduğu gibi sadece kadınların katıldığı bir tören ile bebeğin kınası yakılır.

Tören için çeşitli ikramlar hazırlanır, gelen davetliler de yapmış oldukları ikramlar ile törene gelirler. Bu şekilde bir nevi imece usulü anneye yardım edilmiş olunur. Bebek ve annesi de o gün için hazırlanır. Anne genellikle kendi kına gecesinde giymiş olduğu bindallısını giyer. Bebeğe de **kırmızı** renkli kıyafet giydirilir.

Kına yakma törenine geçmeden önce eğer yemek hazırlanmışsa yemek yenir ya da hazırlanmış olan yiyecekler ikram edilir. Bu sırada bebeğe yakılacak olan kına hazırlanır. Kınayı hazırlayacak kişinin de bebeğe kınayı yakacak kişinin de evli olması, çocuğunun olması, iki kere evlenmemiş olması, dul olmaması, anne ve babası sağ olması gerekir. Genel anlamda mutlu, huzurlu ve ölüm acısını yaşamamış olması gerekir. Böylece bebeğin de kınasını yakan kişi gibi huzurlu, mutlu ve

---

[23] A.İnan, **Eski Türk Dinî Tarihi,** İstanbul, 1976, s. 46–54, B.Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları,** İstanbul, 1988, s. 125

[24] Hüray Meray, **Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum Evlenme ve Ölüm ile İlgili Adet ve İnanışlar**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Ankara, 1982, s.86–87

acıdan uzak bir hayat yaşacağına etki edeceği düşünülür. İskeçe yöresinde olduğu gibi bazı yörelerde de kınayı, bebeğin varsa **halası** ya da **teyzesi** yakar.

İkramlar yendikten ve kına hazırlandıktan sonra duası okunurken bebeğin kınası yakılır. Kına, bebek annesinin kucağında iken sadece **sağ eli**ne ve **sol ayağı**na yakılır. Kına yakıldıktan sonra herkes bebeğin annesini tebrik eder. Bu törende anne, babaanne ve anneanne genelde bebeğe altın yüzük, bilezik, küpe gibi armağanlar verir. Diğer misafirler de bebeğe para, kıyafet gibi çeşitli hediyeler verir. Herkes anne ve bebeğe iyi dileklerde bulunarak oradan ayrılır. Böylece kına yakma töreni sona erer.

Bebeğin sağ eline ve sol ayağına yakılmış olan kına bir ya da bazı yörelerde, tutması çok zor olsa da, iki gün sonra yıkanıp temizlenir. Kına yıkandıktan sonra bebeğin eli babasının cebine sokulur ve cebinden para alması sağlanır. Bu şekilde sağ eline kına yakılması ve kınalı eliyle babasının parasını alması, "baba parası helaldir eli her zaman helal paraya gitsin, hayırlı işlere el atsın" inancı güdülür[25].

Evden sağ ayakla çıkılması, eve sağ ayakla girilmesi, iş yerine sağ ayakla girilmesi, hayırlı bir iş için gidildiğinde hep sağ ayakla işe başlanması gerektiği inancı Antik dönemlerden günümüz yaşantımıza kadar süre gelmiştir. Bundan dolayı da 6 ay kınasında bebeğin sol ayağına kına yakılarak "sol ayağıyla da her zaman hayırlı işlere adım atsın" inancı hayata geçirilmiş olur.

Tüm seremonisi ve uygulamaları ile bu tören bebeğin ilk cemiyeti ilk mürüvveti olarak kabul edilir.[26]

Kuzey Doğu Anadolu'da cepten baba parası alma uygulamasını hatırlatan bir pratik vardır. Çocuğun ilk tırnağı kesildikten sonra "Tırnak kesme Toyu" olarak bilinen minik eğlenceden sonra çocuk babasının üzerinde giysili olmayan elbisesinin cebinden para alır. Böylece çocuğunun elinin ve babasının da cebinin bereketli olacağına inanılır[27].

Güney Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında Sefer ayının çıkması ve ölümün kırkının çıkması beklenerek onun ardından kına yakılır. Bize göre bu bir yastan çıkma uygulaması olabilir[28]. Yastan çıkarılan aileyi yakınları hamama götürür, çamaşır değişmelerini sağlar onları traş ettirirler. Kına geceleri de Gelin hamamından sonra aklanıp paklanıldıktan sonra yapılır.

Bu anlamda kına yakma ile Hıdrellez'de kına yakma arasında da bir toy kınası müşterekliği vardır. Kırıkkale'nin Kavaklı ilçesinde Hıdırlık diye bilinen yerde yapılan Hıdrellez kutlamalarında Hıdrellez'e bir gün kala 5 Mayıs'ta kadınlar ellerine kına yakarlar[29].

---

[25] Kaynak Kişi, Gülşen Özek Bilici,

[26] Kaynak Kişi, Gülşen Özek Bilici, Tire Batı Trakya'dan gelerek yerleşmiş, yüksel tahsilli, arkeolog olarak çalışan ve Tire'de yaşayan halk kültürüne ilgi duyan bir kimse

[27] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2009 Berikan, s. 259, 331, 393

[28] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri** Ankara, 2008, Berikan, s. 75

[29] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri** Ankara, 2008, Berikan, s.93

Geline kına yakarken başına örtülen **kına örtüsü**nün yazmanın, **kına eldiveni**nin, **kına bağı**nın **al** olması al inancı ile ilişkilendirilir. Al rengin **nazar** ve benzeri görünmeyenlerin kötülüklerden koruyacağına inanılır[30]. Bu tespit Tire ve yakın çevresi için de geçerlidir.

Amucalular Müslüman Bektaşi Türk Aşiretinde **Ebe Ana**'nın özel önemi vardır. Ebe vefat edince ellerine kına yakılır ve iki eline ak eldiven geçirilir. Bu işlemi ebenin son doğum yaptırdığı kadınların yapması gerekir. Eldivenin örülmesi veya dikilmesi de doğumunu yaptırdığı son iki kadın üstlenir[31].

Konya, Karaman yöresinde oğlan yengesine **kına yengesi** denir. Ayrıca kına analığı vardır. Yeni doğan bir kız çocuğuna yakınlarından birisi **kına anası** olur. Kına anası çocuk için hazırladığı bir takım elbiseyi kına töreni yapmak için gönderir. Bu törene yakınlar çağrılır. Çocuk giydirilir, süslenir, dualarla sağ eline sağ ayağına kına yakılır. Böylece seçilen ana çocuğun bir ömür boyu kına anası olur. Kız bayramlarda anasını ziyaret eder, hizmetinde bulunur elini öper. Kız evleneceği zaman Kına Anası ailenin diğer büyüklerinin gördüğü muameleyi, itibarı görür. Ailenin akrabası olmadığı halde akraba muamelesi görür.[32]

Kına ağıtlarında renklerin mitolojik özelliği de göze çarpar.

"Sabah oldu kak da gel
Kara yerden çık da gel
Ağ giyinmiş gelinsin
Kına verim yak da gel"[33]

Karayer, kara bağlama, kara bayram, kara çadır, karalara gelme, kara yol, kara baht yasın, ölümün, üzüntünün, felaketin anlatı şekleri iken ak yol, ak gün, aksakal, ak pürçek, ağ yüz mutluluğun kut bulmuş olmanın anlatım biçimleridirler.

Sivas yöresinde kına gecelerinde söylenilen "Şen Anam Şen Babam" türküsündeki,

"Ocağa koydum yufka sacını
Başıma koydular kahır tacını" gibi mısralar ocağa niyaz anlamına gelir mi?

Eski Türk İnanç Sistemi ile İslamiyet dönemi Türk inançlarının içiçeliği gösteren bir uygula da kına gecesi çiftlerin iki rekât namaz kılmalarıdır. Kına gecesi yapmayan ailelerde gelinin tülü seccade olarak seçilir, damat imamlık yapar zifaftan evvel iki rekât namaz kılınır. Bu uygulama bazı farklılıklarla Tira yöresinde de yaşamaktadır.

Kına gecesinde ağlamayan kızın ayıplaması onu ağlatabilmek için özet ağıt özellikli parçaların okunması ve nihayet **gözyaşı** dökmesinin sağlanması, gözyaşının bir saçı olabileceğini düşündürmektedir. Sevinç gözyaşı ve yas gözyaşı arasın-

---

[30] Erman Artun, **Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Terimler Motifler Kavramlar,** Çukurova-Adana, 2014, Karahan, s. 301

[31] Ali Aktaş, "Amucalularda Ölüm Olgusu Üzerine", **Folklor ve Edebiyat**, Sonbahar, 1999, S. 15

[32] Ali Rıza Balaman, **Evlilik Akrabalık Türleri, Berder, Oturaklama, Taygeldi, Yol Kardeşliği, Kan Kardeşliği, Ahiret Kardeşliği, Süt Kardeşliği,** Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 90

[33] Mustafa Turan, Kars'ta Ölü İle İlgili Gelenekler", **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenekler Görenekler İnançlar IV** C 1982, Kültür Bakanlığı Ankara, 1982

da mistik bir bağlantı aranabilir mi? **Kına Toyu** ile **Kına Yası** arasında onları ayıran çok ince bir perde vardır. Kına gecelerinde okuna n parçalara **kına ağıtı** denildiği gibi **kına türküsü** veya **kına havaları** denilmesi de bu arayışın yolunu aydınlatmaktadır. Azerbaycan'da bu tanımlar daha ziyade yerlerini **haxışta, hakuşta,** isimlerine bırakırlar. Bu parçalar kız evi ile oğlan evi arasında kına gecelerinde karşılıklı mani atışmaları şeklinde de olur[34]. Bu uygulamaya da Tire'de rastladık

Bazı hallerde kına ağıtı ile kına gecesinde söylenilen diğer yanık türküler az-çok farklı tanımlar olarak karşımıza çıkabilir. Ortak yönleri yanık ve lirik omlarıdır. Bu türkülerde kader ve baht ön plana çıkar ve bu türküler ayrılık kokarlar. Bunlara **kına ağıtı, gelin ağıtı, ağıt havası, gelin ağlatma havası, gelin savusu, savu savmak, gelin yası** denilmesi bundan olmalı. Bu parçalarda "çağırın kızın kız kardeşini" gibi yakın akrabaya seslenilmiş olması okunan parçaların bazı tasnifçilerce **"sıla parçaları"** veya **"hasret havaları"** kapsamına alınmasına yol açmıştır[35].

Okunan bu ağıtlardaki;

"Tuz kabını tuzsuz koyarlar
Koç evi koç evi ıssız koyarlar
Anayı babayı ıssız koyarlar" gibi mısralar bize **tuz**un halk inançlarındaki yerini hatırlatırken[36]

Güveyi güveyi giydiği atlas
Atlasa atlasa iğneler batmaz"
Güveyi güveyi Allah'tan korkmaz" mısrası da halk inanmalarında iğnenin bazı görünmeyenlere karşı koruyucu oluşunu hatırlattı. **Al karısı** yakasına iğne batırılarak esir edilir. **Kara kura** basmasın diye odada iğne de bulundurulur. Kırkı çıkmamış, **kırklı bebekler** ve anneler arasında kırkları karışmasın diye taraflardan birinde iğne bulundurulur. Giysi sırtta iken ona iğne batırılmaz. Giysi dikildikten sonra sahibi giyinceye kadar görünmeyenler giymesin diye üzerinde **iğne** bulundurulur. Keza boş beşiğin de görünmeyenler tarafından binilip sahiplenilmesin bebeğin karnı ağrımasın diye **iğne** takılır. Kına gecesi avucunu açmayan geline iğne gösterilerek avucunun açılması sağlanır.[37]

Erzincan'da kına gecesinde **ayna** bulundurulması halinde bolluk ve aydınlık olacağına inanılır. Kınanın gelinin avucuna kaynana tarafından yakılmasının gelinin kısmetli, **uğurlu** olmasını sağlayacağına inanılır. Kaynananın gelinin avucuna koyacağı altının gelin tarafından damadın cüzdanına konulmasının **berekete**

---

[34] Mehseti İsmayil, "Azerbaycan Toylarında Xına Yaxma Merasimi ve Xına" mehsetiismail@yahoo.com

[35] Doğan Kaya, **Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramlar ve Terimler Sözlüğü**, Ankara, 2014, Akçağ S. 466

[36] Yaşar Kalafat, "Van Gölü Havzası Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Tuz İnancı" (V. Van Gölü Sempozyumu, Van 2009) **Uluslar arası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve emekleri Sempozyumu,** Editör, Prof. Dr. Oktay Belli, İstanbul, 2010, s. 100–110

[37] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2009 Berikan, s. 111, 112, 116, 182, 260, 265, 318

yol açacağına inanılır. Ağrı'da kınaya gidilirken **silah** atılır[38]. Bunlardan ayna Türk kültürlü halkların halk inanmalarında arkaik dönemden itibaren aydınlığı simgeler. Kınanın kaynana tarafından gelinin avucuna koyması bir kut devri olarak algılanabilir. Silah atılması, tok ses çıkarma anlamında ele alınıp ay tutulması inancında olduğu gibi kara iyelerin konulması inancı ile manalandırılabilir.

Kırşehir yöresinde kına yatsı namazından sonra yakılır. Kınanın sürüldüğü yere iyi tutması ve desen bırakması için asma yaprağı bastırılır. Bazı aileler kızın kınalı elleri ile duvarlarda iz bırakmasını isterler. Bu uygulamanın **uğur** getireceğine inanılır[39].

Kına oğlan evinden kız evine gönderilir ve kız evinde yakılır. Kınayı **başı bütün, başından ayrılık geçmemiş bir kadın** yakar.[40] Türk halk kültüründe kişi-oğlunun genelinde olduğu gibi özelde kadın kişi etrafında da inançlar oluşmuştur. Doğuştan uğurlu veya uğursuz olmanın yanında, geçici uğura veya uğursuzluğa bulanma halleri ve ayrıca belirli dönemler ve olaylardan sonra bu sıfatları edinme durumları vardır. **Kalık kız, yetim kız, dul kadın, çok evlilik geçirmiş kadın** bunlardandır[41]. Bu inanç ve uygulama da Tire 'de yaşamaktadır.

Kına yakılmasından uzak tutulan bu tür **başı bütün, başından ayrılık geçmemiş bir kadın, gelin başı yapılması, gelin alış verişine çıkarılması** gibi uygulamalardan da uzak tutulurlar. Yakılan kınanın **sıvama, yüksük, burmalı, kedi pençesi, dilberdudağı, kuş gözü** ve **iplik kırması** gibi çeşitleri vardır. (Resm 3) Kına gelinin eline, ayağına ve ense köküne yakılır. "Ağu olsa içerim gerdandan akı teri" gibi parçalar okunur. Kına arifesinde hamama gidilir veya evde banyo yapılır[42]. Bize göre adeta kınadan evvel maddi ve manevi bir aklanma uygulaması geçirilir. Bu gecelerin çalgıcıları ya kadınlar veya kör erkeklerdir. Katılımcıların adeta erkekler tarafından görünmesinden sakınılır. C.C.Güzelbey'in tespitine göre gelinin yanındaki sağdıçlar hiç ayrılmazlar[43]. Eğlencede **"kız övme havaları"** yer alması bize taziyeye gelen kimselerin ölenin ardı sıra onunla ilgili güzel şeyler söylemelerini hatırlattı.[44] Okunan parçalar arasında

"Şu dağın ardında duman mı durdu,
Pabucun içine yılan mı girdi,
Emmi uşağına kıran mı girdi,

Ağlama kız gelin yazın bu imiş" türünden türküler de söylenir ki,[45] halk inançlarında duman sıla, çile, hasret, efkâr gibi çeşitli duyguların mesajını taşır[46].

---

[38] Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu—Irak Halk İnançları Hattı,** Ankara, 2012, Berikan s. 442

[39] Sabahattin Yaşar, **Kırşehir ve Geycekli Niyazi Sapmaz,** Kırşehir, 2003, s. 66

[40] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[41] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Mitler**, Ankara, 2012 Berikan, s. 51–69

[42] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[43] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[44] Yaşar Kalafat, "Tul İnanç-Geleneği Arkaik Dönemden Günümüze Görüldüğü Haller ve Avanos Halk İnançlarındaki Yansımaları", **Avanos Sempozyumu 23–25 Ekim 2014**

[45] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[46] Yaşar Kalafat, **Anadolu Halk Kültürü Monografisinden Mitolojik Şifreler,** Ankara, 2014, Berikan s. 79–105

Keza pabucun da aile sosyal hayatında özel konumu vardır. Misafirin pabucu **ters** çevrilerek içine **tuz** konularak, babanın pabucuna **çive** çakılarak, gelinin pabucunun altına genç kızların ismi yazılarak, ölen kimsenin pabucu kapının önüne konularak yakın-uzak çevreye mesajlar verilir[47]. Emmioğlunun da aile içerisinde konumu özeldir. Talibi çıkan kız için ilkin bekâr emmioğlunun kanaati sorulur. Gelin kızın ayrılık kemeri baba veya erkek kardeş tarafından bağlanır erkek kardeş yoksa kemeri emmi oğlu bağlar. Gelin kızın kardeşine damat tarafından silah hediye edilir erkek kardeş yoksa emmioğluna silah alınır[48]. Bu bulguyu Töreye yöresinden de teyit edebiliyoruz.

Kına etrafında etnografya içerikli edebiyatta gelişmiştir. **Kına tepsisi**, 'kınanın getirildiği tepsidir. **Kına örtüsü,** kırmızı ve pullarla süslü örtüdür. **Kına eldiveni** çok kere kırmızı olur[49]. Tire'de yapılan kendirler yapılış özelliklerine göre sınıflandırılır ve isim alırlar. Ördüğü kendiri hileli alan kimsenin kendirinin başına **kırmızı** bir nokta koyarak üretici uyarılırken, **Kına kendiri** diye bilenen kendir en ince adeta ipek gibi ve balıksırtı gibi olur[50]. Kına kız evine oğlan evinden gider. Bazı yörelerde damada yakılan kına kızın artan kınası kullanılarak yakılır. Kız ve damat kınaları ayrı yerlerde yakılır.

Kuzey Irak Türkmenlerinde ve Kürtlerinde gelin kız yeni evinde aydınlık içerinde, bereketli ve mutlu olsun diye yakılır, bir nevi hayırlamadır. Bu gece gelinin ayağını suya soktuğu gecedir. Gagavuz Türklerinde kına Perşembe günü öğleden sonra görevli iki kadının davetlilere ev ev dolaşarak kınayı duyurması ile başlamış olur. Bu yörede de kına, dula, evde kalmışa, kısıra, çocuğu yaşamayana yaktırılmaz. Bu tür bayanlara Azerbaycan'da, Irak'ta ve Anadolu'da **kalmış, kalıp** veya **kalığ** denir[51].

Karaim Türklerinde **kına günü,** hamam dönüşü güveyin gönderdiği bir **koç** ile başlar. Bu koç kızın ayaklarının önünde kurban edilir. Burada kına yakma, kına sürme olarak geçer. Gelin yalnız parmak ve tırnaklarına, yaşlılar ise saçlarına kına sürerler[52]. Kına yakma günü Anadolu'da da Perşembe günüdür. Doğu Anadolu'da Ovabağ köyünde Perşembe günü yakılan kına ile birlikte oğlan evinden kız evine kesilmek üzere kurban gönderilir[53]. Gelin için gönderilen o yeni evinin eşiğinden girmeden ayaklarının önünde kesilen kurban gibi bu kurbanın da kanı çok kere gelinin anlına nokta halinde sürülür. Esasen adak kurbanlarında adak kime ait ise kurbanın kanı o kimsenin anlına sürülür. Böylece adeta meçhul âleme karşı bir

---

[47] Yaşar Kalafat "Türk Dünyasında Karşılaştırmalı Ayak ve Ayakkabı İle İlgili İnançlar" **Türk Folkloru**, Mart 1999 s. 96 s. 15–16

[48] Yaşar Kalafat, **Türk Halk Edebiyatından Türk Halk İnançlarına**, Ankara, 2014,Berikan, s.151–159

[49] Ahmet Şenol, **A.g.e. a.g.y.**

[50] Ahmet Özgitay, "Kendir ve Keten Diyarı, Bezir Yağının Membaı Tire", **88 Katılımcı Araştırmacı 1 Tek Konu Tire Araştırmaları Sempozyumu, 12–14 Mart 2015 Tire**

[51] Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu—Irak Halk İnançları Hattı,** Ankara, 2012, Berikan s 350

[52] Yaşar Kalafat, **a..g.e.s.** 442

[53] Yaşar Kalafat, **a.g.e.a.g.y.**

işaretleme yapılmış olunur. Bu noktada kurban kanı ile kına, renk ve amaç bakımından ilişkilendirilebilir mi?

Ağrı'da kız, kına gecesi sağdıçların nezaretinde düğün evine gelen büyüklerin elini öper. Bingöl'de kına gecesi oğlan tarafından 7 veya 9 kişi güveyiyi kınaya çıkarırlar. Bitlis'te damadın serçe parmağına, gelinin ayak ve el parmaklarına yakılır. Erzincan'da genç kızların ellerinin yanı sıra saçlarına da kına yakılma uygulaması vardır. Ağrı'da Kına tasını **Berdük** tutar kız başka bir tasta oğlan evinin kınasını yakar. Malatya ve Elazığ' kına yanmakta olan mumlar arasındaki tepsi de götürülür Muş'ta kız evinde kına yakılmadan oğlan evinde kına yakılmaz. [54] Teke bölgesinde **Delbek,** delbekçi kadın, delbek yapmak gibi tanımlar kına ile ilgilidirler. Kına gecelerine giden kadılar aynı zamanda kız da beğenmiş olurlar[55]. Çayda Çıra Oyunu'ndaki mumların Ergenekon'dan çıkış ile ilişkilendirilmesi bize fazla bağlantılı görülmemektedir.

Tunçeli'nde ölen kimse evlenmemiş ise kefeni değişik renklerde yapılır. Mevta bekâr bir erkek ise sağ eline bir elma verilir. Mevta genç kız ise sağ elinin küçük parmağına kına yakılır. Pertek'te ölen kimse evlenmemiş genç bir kız ise kabire çeyizi, şeker ve kına ile birlikte konur[56].

Kınanın adanmışlık simgesi oluşu konusuna tekrar dönülecek olur ise, askere yakılan kına askerin vatana adanmışlığı, kurbanlık koç gibi hayvanların Allah'a adanmışlığı, gelin ve güveyin kınalanması ocaklarına adanmışlıkları, ağ pürçek ninelerin ahrete adanmışlığı ifade eder. Ayrıca ölen kimseye ve sünnet olan çocuğa da kına yakıldığı yöreler vardır. Sivas'ta kına gecelerinde sünnet düğünü de yapıldığı olur[57]. Bunlar cennete aday, erkekliğe girişe aday gibi izahlarla açıklanırlar.

Bunlardan Gelin kınası, Hac kınası, Koç kınası, Altıncı ay kınası ve Asker Kınası Tire çevresinde görülebilirken Sünnet Kınası ve Ölü Kınası uygulamasına rastlayamadık. Tire ve yakın çevresindeki kına inanç ve uygulamaları Türk kültür coğrafyasının sair bölgelerinden farklı değildir.

SONUÇ

Kına, kına yakma, kına gecesi, kına etnografyası, kına ağıtları etrafında oluşmuş daha fazla bilgi derlenilebilir ve onlarda mitolojik bulgular daha rahat aranabilirdi. Başlangıç için bu kadarı ile yetinirken kına ve onun etrafında oluşan bulgu ve bilgilerden hareketle, Kınanın Türk mitolojik dönemi ile ilişkilendirilmesini sağlayabiliyoruz. Bu teşhisimize Türk kültürlü halkların halk inançlarından, Türk kültür coğrafyası etnografyasından ve sözlü kültür verilerinden hareketle edindiğimiz veriler yol açmaktadır.

---

[54] Yaşar Kalafat, **a..g..e. a.g.y**

[55] M.Günaydın-E.Dalkıran, "Teke Yöresi Halk Müziğinde 'Kadın'ın Sesi, **Teke Yöresi Sempozyumu 4–6 Mayıs 2015 Burdur**

[56] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları-İslamiyet ve Türk Halk İnançları,** Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2009, S. 74

[57] Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Folkloru I-II,** Sivas, 2006 s 45